

'מי בא אל מי'?

מבוא

עיון זה יתמקד בחלקה הראשון של הפרשה: 'אם בחוקותי תלכו' - מה יהא בחלקכם, ואם לא תשמעו לי, ולא תעשו את כל המצוות האלו' - מה יהא בחלקכם. נפתח בהשוואה בין פרשייה זו לבין פרשיית הברכות והקללות שבספר דברים, ונזהה פער בין השתיים. במהותו הוא שייך אל פער רחב המתקיים בין החומשים, בתשובות השונות הניתנות בהן לשאלה - 'מי בא אל מי?' האם האדם בא בגבולו של הציווי הא-להי, מקיים ועושה את דברו, או - א-להים הוא הבא בגבול האדם, אל חייו ואל רצונותיו. שני תהליכים מהווים יחד את הבריח התיכון בפרשתנו - נתיב הצמיחה ונתיב הפורענות. נבקש לעמוד על טיבו של כל אחד מהם.

בראי ספר ויקרא

אם בקקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם: ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו: והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם (ויקרא כ"ו, ג'-ה').

"אם בקקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם" - חוקות היסוד, הנוגעות בבסיס הקיום הן 'חוקותי' - חוקות שלי, שהעמדתי אותן בפניכם! פתיחה זו תואמת את מידתו של חומש 'ויקרא' בו קובע החוקה הוא א-להים, לא בני אדם. החוקות שלי הן, וגם המצוות שלי הן, ולאורן אתם הולכים - לעשותן. באלו חוקות ובאלו מצוות מדובר? הכתוב אינו תוחם, יחד עם זאת משמעותן בספר ויקרא נגזרת מתפיסתו הייחודית של הספר. אם כן, השאלה המדויקת היא - כיצד נתפסים מושגים אלו בספר ויקרא? כתשובה, נתבונן במצוות המובאות ביחידה אליה משתייכת פרשייה זו - יחידת 'בהר בחוקותי'. היחידה - פותחת בדיבור המיוחס אל הר סיני: "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרם אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה" (שם כ"ה, א'-ב'). והיא מסתיימת בסיכום המשויך גם הוא להר סיני: "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני" (ויקרא כ"ז, ל"ד). בחלקה הראשון מתוארות מצוות, והגיונו מפורש בכתוב: "והארץ לא תמקר לצממת פי לי הארץ פי גרים ותושבים אתם עמדי" (שם

כ"ה, כ"ג), או ביחס למעמדו של עבד עברי: "פי לי בני ישראל עבדים עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' א-להיכם" (שם כ"ה, ג"ה) - אחיך אינו באמת עבד שלך, שהרי הוא עבד שלי, אותו הוצאתי מארץ מצרים. ובהמשך - "לא תעשו לכם אילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם ואבן; משפית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה פי אני ה' א-להיכם: את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'" (כ"ו, א'-ב') - אלהים אחרים נשללים - שהרי 'אני ה' א-לוהיכם', ועל שבתותי ומקדשי אתם מצווים לשמור. בכל אלו משויכים - הארץ, האדם, הזמן והמקדש - אל א-להים. באופן רחב יותר, הספר כולו מתמקד בעובדה שא-להים הוא הריבון, העולם שלו, והאדם נתבע לעזוב את מקומו ולבוא אליו. להיות מואר מן הא-להי ומן הגבוה².

כעת נחזור אל פרשייתנו - א-להים מתאר את הטובה השמורה לכם בהליכתכם בחוקותיו, בשמירתכם ובעשייתכם את המצוות. ומה בדבר השמיעה בקולו? היא אינה מהווה נושא, וההתעלמות ממנה היא עקרונית. נושא הפרשייה הוא חוקות ומצוות התנהגותיות, וביחס אליהן מוצבת משוואת יסוד: אם תפעלו על פי חוקים ואמיתות אלו - קיומכם יהיה מוצק, יהיה בו חיבור לחוק הבריאה, וממילא תזכו לשפע הא-להי. הביטוי הראשון לכך יהיה בחוק הטבע: "ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו" - א-להים ייתן שפע, ובהתאם - חוקי הבריאה: הארץ תיתן את יבולה, ועץ השדה ייתן פריו. במעגל רחב יותר, השפע יכול גם את העשייה שלכם: "והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע" - השפע יהיה גדול, וממילא הדיש יימשך עד לעונת הבציר, והבציר עד לעונת הזריעה. "ואכלתם לחמכם לשבע" - הלחם הוא יצירת האדם, וגם היא תוקרן מן השפע. ולבסוף "וישבתם לבטח בארצכם" - הדבקות ב'א-להי' ובשלם, תקנה לכם ביטחון כולל בקיומכם בארץ - הפיזי והכלכלי.

¹ ובמדרש: "חוקים שבהם חקקתי את השמים והארץ שנאמר 'אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי' (ירמיה ל"ג, כ"ה). חוקים שבהם חקקתי את השמש ואת הירח, שנאמר: 'כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה' (שם, ל"א, ל"ה). חוקות שבהם חקקתי את הים שנאמר: 'בשומו לים חוקי' (משלי ה', כ"ט). חוקות שבהם חקקתי את החול, שנאמר: 'אשר שמתי חול גבול לים' (ירמיה ה', כ"ב). חוקים שבהם חקקתי את התהום, שנאמר: בחוק חוג על פני תהום (משלי ה' כ"ז)" (ויקרא רבה, פרשת בחוקותי, ל"ה).

² על ייחודו של ספר ויקרא עיין בהרחבה בעיונו לפרשת ויקרא.

תחום רביעי - א-להים ייתן משכנו בתוכם. נוכחות ממשית שלו בארץ:

משפע פיזי לשפע רוחני

תחום שני בו ייטיב א-להים עמכם:

ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם: והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם: אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיית להם עבדים ואשר מוט עליכם ואולף אתכם קוממיות: (שם, י"א-י"ג)

ונתתי שלום בארץ ושקטתם ואין מקריד והשפתי חיה רעה מן הארץ ותרב לא תעבר בארצכם: ורדפתם את איביכם ונפלו לפניכם לתרב: ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ונפלו איביכם לפניכם לתרב: (ויקרא, כ"ו, ו'-ח')

לאחר שכבר הבשילה המציאות - במובנה הפיזי, בשלווה ובפריון, עשויה היא להיחשף למידה הגבוהה מכל - לנוכחות מוחשית של השוכן בתוכה: "ונתתי משכני בתוכם" - לא-להים ישנה אחיזה במציאות, והוא מהווה חלק ממנה.

בעקבות הביטחון הפיזי, בא כעת הביטחון הקיומי והשלווה: 'ונתתי שלום בארץ' - באופן כללי, ופירושו הוא: "ושקבתם ואין מקריד", "והשפתי חיה רעה מן הארץ", "ותרב לא תעבר בארצכם" - שקט ללא חרדה, ללא חיה רעה וללא חרב המטרידה את מנוחתכם. אין מדובר כאן בערך השלום בממדי הקשר והחיבור אל האחר, גם לא בהיבט המעשיר את עולמכם הפנימי. זהו היבט בסיסי יותר - שקט וביטחון. במעגל נוסף - "ורדפתם את איביכם ונפלו לפניכם לתרב" - לא רק שלא יתקפו אתכם, אלא יגדלו כוחכם ביחס אליהם - בנפילתם לפניכם לחרב³. פסגת כוחכם תהיה ביכולת שתיתנו לרבים מכם לרדוף, מעבר לכוחם כיהודים: "ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ונפלו איביכם לפניכם לתרב".

"ולא תגעל נפשי אתכם" - מדוע שתגעל נפשו אתכם? מהו החידוש באי הגעלה? הבטחה זו מתייחסת אל החיים התלושים מן האלוהות. הא-להי נתפש כגבוה, כראוי ושלם, ואילו המנותק ממנו שייך אל 'צל החיים', וממילא געלה נפשו של א-להים מן המנותק ממנו.

תחום שלישי:

"והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם" - נוכחות א-להים מוחשית כמי שמתהלך בתוכם. 'תוך' החיים מכיל את נוכחותו, וכל השאר מוקרן, סביב עובדה מרכזית זו. 'אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיית להם עבדים ואשר מוט עליכם ואולף אתכם קוממיות" - התודעות אליכם היא כמי שהוציא אתכם מארץ מצרים, שבר מוטות עולכם, והוליד אתכם אל הקוממיות - קומה ועוד קומה.

ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימתי את בריתי אתכם: ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו: (שם, ט'-י')

בפרק הקרוב, נתבונן בפתיחה לפרשת הברכות והקללות בספר דברים, נבחין בפער המהותי הקיים בין שתי הפרשיות.

כעת א-להים פונה אליכם, ופנייתו עשויה לגרום להשבחתכם - "והפריתי אתכם" - פרוץ פיזי, ואולי רוחני, "והרביתי אתכם" - ריבוי פיזי של העם, "והקימתי את בריתי אתכם" - מילוי חלקו של א-להים בברית עם עמו. "ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו" - מיוחדת היא ההבטחה על הישן נושן - שימשיך להתקיים, חוק ההתיישנות יעדר ממנו, ולא 'ינוס לחו'. משהו ממידת הנצחיות ידבק אפילו במאכלכם - כתוצאה מפנייתו של א-להים אליכם⁴.

בראי ספר דברים

והיה אם שמוע תשמע בקול ה' א-להיך לשמר לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוה היום ונתנה ה' א-להיך עליון על כל גווי הארץ: ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגה פי תשמע בקול ה' א-להיך: ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך פרי בטןך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: ברוך טנאך ומשארתך: ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך:

תן ה' את אנכיך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך: יצו ה' אתה את הברכה באסמיה ובכל משלח ידך וברכה בארץ אשר ה' א-להיך נתן לך: יקימה ה' לו לעם קדוש פאשר נשבע לה פי תשמר את מצות ה' א-להיך והלכת בדרךיו: וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויגראו מן:

(דברים כ"ח, א'-י')

פסוקים אלו נאמרים על ידי משה - כחלק מדבריו בכלל ספר דברים. בספר זה לא א-להים הוא המדבר, כי אם משה, המעבד את דבר הא-להים בהתאמה לעמדת העם, עם כניסתם אל הארץ. בספר זה נקודת המוצא היא - מגרש החיים, ואם יזכו בני האדם, א-להים יבחר וישרה שכינתו בו. ממילא - המוקד בפרשייה הוא - האדם, בחלק הברכה ובחלק הפורענות גם יחד.

בניגוד לפרשת בחוקות, הכתובה בלשון רבים, ופונה אל אוסף האנשים הרבים, הפרשייה בדברים כתובה בלשון יחיד, והיא פונה

³ הניסוח הוא: 'נפילה לפניכם'. לא פעולת הרדיפה מפילה את האויב, אלא המעלה השוכנת בכם, מפניה הם נופלים.

⁴ ובדברי חז"ל: "תניא כותיה דרב נחמן: ואכלתם... ישן - יכול יהו ישראל מצפין לחדש מפני ישן שכלה? ת"ל: עד בא תבואתה - עד שתבא תבואה מאליה... ת"ר: ואכלתם ישן נושן - מלמד שכל המיושן מחבירו הוי יפה מחבירו. ואין לי אלא דברים שדרך ליישן, דברים שאין דרכן ליישן מנין? ת"ל: ישן נושן מכל מקום. וישן מפני חדש תוציאו - מלמד שהיו אוצרות מלאין ישן וגרנות מלאין חדש, והיו ישראל אומרים: היאך נוציא זה מפני זה. אמר רב פפא: כל מילי עתיקא מעליא, לבר מתמרי ושיכרא והרסנא"

(בבא בתרא צ"א, ב').

ובשבעה דרכים תנוס לפניו וקיימת לזעזוע לכל ממלכות הארץ" (כ"ה) ועוד.

בין חיוב א-להי לשליה אנושית

כבר הצבענו על הפסוקים הפותחים את פרשת בחוקותי (ג'-י"ג), המזמנים אדם לבוא אל חוקות ה' ואל מצוותיו, והן תהיינה לו למשענת. גם הערנו על העובדה שהנושא הוא הקיום הארצי, ולא עמדת הקשר בין האדם לה'. בנוסף - הצבענו על התהליך ההולך ונרקם - מנקודת מוצא של ביטחון פיזי וכלכלי, דרך שלוה וביטחון, פרייה ורבוי, ועד השוכן המתהלך בתוככי העם. כל אלו קשורים למהות אחת, במהלכה אדם מקבל את חוקות הא-להים כתשתית לחייו, והתוצאה היא - בניין, בו קומה ועוד קומה של נוכחות א-להית ההולכת ונבנית.

כעת נעבור אל הצלע הנוספת - אל המציאות בה האדם מקלקל - אינו מקבל את חוקות ה' ואת מצוותיו:

ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצוות האלה: ואם בקחתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצוותי להפרכם את בריתי: אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בלה את השקפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש וזרעם לריק וזרעם ואכלהו איביכם: ונתתי פני ככם ונגפתם לפני איביכם ורדו ככם שנאיכם ונסתם ואין רדף אתכם: (ויקרא כ"ו, י"ד-י"ז)

בשלב ראשון, הנושא הוא המצב שיתקיים אם לא תקיימו את המצוות - ואם לא תשמעו לי ולא תעשו'. על תיאור זה מתבקשת שאלה: בפתיחה לפרשה 'אם בחוקותי תלכו' - לא תוארה שמיעה בקול ה'. תוארה הליכה מעשית בעקבותיו, וכבר הערנו על הדווקאיות שבעובדה זו. והנה, כעת מדבר הכתוב על אי השמיעה בקול ה'? מיקוד זה נשמר בכל השלבים הבאים, המתארים את אי השמיעה בקולו שוב ושוב?⁸

דומה שהבדל זה משקף את ההבדל בין פעולה פוזיטיבית לבין הימנעות מעשייה. כאשר אדם עושה פעולות שמהותן היא - מילוי אחר ציווי א-להי המגלם את נוכחותו, הדינאמיקה נעוצה בפעולות עצמן. הפעולות מקפלות בתוכן נוכחות של קדש שאינה מתחילה מליבו של האדם. הקודש פועל בחייו, מגביה ומעניק להם יציבות. כך הוא בפרשייה הראשונה, בה נועת הנפש המלווה את המצוות אינה נזכרת. לעומת זאת, כאשר אדם מתנתק מנוכחות א-להית זו, אובדת משענתו, וכעת הוא נשאר, 'אדם' - כמות שהוא, וכבר אינו יכול להתעלם מתנועות נפשו, מן התהליך העובר עליו. בהקשר זה - צפה ועולה עמדת האדם שאינו שומע בקול ה', והיא הופכת להיות נושא, מבטאת את העמדה בה נתון האדם שאינו שומע בקול ה'.

⁸ "ואם עד אלה לא תשמעו לי ונספתה ליקרה אתכם שבע על חטאתיכם" (יח); "ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ונספתה עליכם מכה שבע כחטאתיכם" (כא); ואם באלה לא תנסרו לי וקלקלתם עמי קרי" (כג); "ואם בזאת לא תשמעו לי וקלקלתם עמי קרי" (כז).

אל העם כישות, ובחלקה - היא פונה אל היחיד⁵. פנייה שכזו היא אינטימית, והיא פונה אל רבדי הנפש הפנימיים - של האומה ושל היחיד. בניגוד לספר ויקרא הפותח בהליכה בחוקותיו ובשמירת מצוות, בספר דברים נקודת המוצא היא השמיעה בקול ה' - כעמדה פנימית. הציווי - 'אשר אנוכי מצווח היום', מותאם להווה, והוא אינו חוק קבוע העומד בבסיס הבריא. כבר בפסוק הראשון קיימת פניה של א-להים אל האדם: "ונתנה ה' א-להיך על גוני הארץ" - אין זו פעולה או תכונה מסוימת, כי אם מעמד פנימי יחסית לכלל גויי הארץ. מכאן ואילך - אוסף ברכות, המבטא שפע הבא אל עולמו של האדם והוא מתברך בו⁷.

באופן דומה מנוסחות הקללות: הכותרת שבראשן מתייחסת אל השמיעה בקול ה': "והיה אם לא תשמע בקול ה' א-להיך לשמר לעשות את כל מצוותי וחקותי אשר אנכי מצווח היום ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוף" (ט"ו). ומכאן ואילך הנושא הוא האדם או העם - בעמדה בה הם נתונים: "ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה" (ט"ז)..." ונתנה ה' נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו

⁵ פרשייה זו ברובה כתובה בלשון יחיד, וקיימת בה זליגה מתמדת מן היחיד הקולקטיבי אל היחיד האישי. ישנן גם לשונות הסובלות משמעות לכאן ולכאן (בסופה - בפסוקים ס"ב-ס"ג ופס"ס"ח, הכתיבה היא בלשון רבים). המחשה: "והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמר לעשות את כל מצוותי אשר אנכי מצווח היום ונתנה ה' אלהיך על גוני הארץ" (א) - סוף הפסוק פונה אל העם כישות ומתאר את עליונותו על כל גויי הארץ; מופעים נוספים לעם כישות: "יתן ה' את איביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך: יקימה ה' לך לעם קדוש נשבע לך כי תשמר את מצוות ה' אלהיך והלקת בדרךיו" (ז'; ט'); מאידך: ישנם פסוקים המתייחסים אל האדם הבודד: "ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך פרי בשדה ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלקיך ועשתרות צאנה: ברוך שנתה ומשארמה: ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך" (ג'-ז'). או "והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ ואין מקרדי" (כו).

⁶ ביטוי זה המשייך את א-להים אל האדם הוא אינו מובן מאליו. הביטוי מופיע בספר ויקרא 4 פעמים, ובכולם המוקד אינו היבט אישי של יחס בין האדם לה'. בספר דברים, לעומת זאת, הביטוי מופיע 232 פעם. בדומה לכך - הביטוי 'א-להינו' מופיע 22 פעמים בספר דברים, ואף לא פעם אחת בספר ויקרא.

⁷ האדם ברוך - במחוזות שונים: "ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה" (ג'-ו'); אויביו ניגפים לפניו: "יתן ה' את איביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך" (ז'); עוד מתברך האדם באסמיו: "יצו ה' אתה את הפרכה באסמיה ובכל משלח ידך וברכה בארץ אשר ה' א-להיך נתן לך" (ח); הוא יקום לעם קדוש: "יקימה ה' לך לעם קדוש נשבע לך כי תשמר את מצוות ה' א-להיך והלקת בדרךיו" (ט); שם ה' נקרא עליו: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ונראו ממך" (י) ועוד.

במשקל וְאֶכְלֶתֶם וְלֹא תִשְׁבְּעוּ" (כ"ג-כ"ו) - החרב נוקמת ברית - שהופרה. ונאספתם אל עריכם - כוונתה של ההתכנסות היא להגן על עצמכם, אך התוצאה תהיה הפוכה - דבר בתוכם.

בשלב חמישי: שלב של חורבן כללי: בארבעת השלבים הראשונים העונשים היו מקומיים, פגעו בהיבט זה או אחר של החיים. כעת המפלה היא כוללת: "וְאֶכְלֶתֶם בְּשׂוֹר בְּנִיכֶם וּבְשׂוֹר בְּנֵיכֶם תֹּאכְלוּ: וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת בְּמִיתֵיכֶם וְהִקְרַתִּי אֶת חַמְנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת פְּגָרֵיכֶם עַל פְּגָרֵי גֵלְוֵיכֶם וְגַעְלָה נִפְשֵׁי אֲתֶכֶם: וְנָתַתִּי אֶת עֲרִיכֶם חֲרָבָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת מְקַדְשֵׁיכֶם וְלֹא אֲרִיחַ בְּרִיחַ נִיחַחְכֶם: וְהִשְׁמַדְתִּי אֲנִי אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֵיבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ: וְאֲתֶכֶם אֲזַרְהָ בְּגוֹיִם וְהִקְרַתִּי אַחֲרֵיכֶם חֲרָב וְהִיָּתָה אֲרֻצְכֶם שְׁמָמָה וְעֲרִיכֶם יִהְיוּ חֲרָבָה" (כז-לג) - אכילת בשר בניכם ובנותיכם, פגריכם יהיו נתונים על פגרי גילולייכם, עריכם חרבה, מקדשכם שוממים, ולא אריח בריח ניחוחכם, אתכם אזרה בגוים והריקותי אחריכם חרב, ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה.

ובהמשך (ל"ד-ל"ח): הצבעה על הארץ המרצה את שבתותיה, אזכור לעובדה שלא שמרתם את השבת - המעידה שהארץ היא שלי. לא הנחתם את א-להים במציאות, והתוצאה היא שאיבדתם את משענכם לגמרי.

סוף דבר

עיון זה נפתח בהשוואה בין פרשתנו לבין פרשיית הברכות והקללות שבספר דברים. שתי הפרשיות מתארות כיצד קיום מצוות יביא את האדם ואת העם אל הטוב, ונטישתן תגרוור שורה ארוכה של פורענויות. יחד עם זאת, קיים פער גדול בין השתיים: בניסוח, בסוג הפורענויות ובמבנה הפרשה. בדברינו ניסנו להניח את האצבע על המהות, תוך התייחסות ל'אכסנייה' המארחת את שתי הפרשיות: ספר ויקרא וספר דברים. בראשון - הקודש הוא עובדה קיימת, יציבה, והאדם נתבע לבוא אליו, ולהפוך אותו לעובדה מוצקה בחייו - צעד אחרי צעד. מידת המקום אותה יפנה בחייו עבור הקדש, תקבע את מידת נוכחות

א-להים בחייו. נוכחות זו היא פסגת התהליך בפרשייה זו, והיא מנוסחת במילים: "אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהֵיטֵב לָקַחְתֶּם עִבְדִּים וְאֲשַׁבֵּר מִטַּת עַלְכֶם וְאוֹלַחְתֶּם אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוֹת" (י"ג) - התוודעות א-להים המוציא אתכם מעבדות מצרים, המוליך אתכם קוממיות - קומה ועוד קומה. בספר דברים לעומת זאת, א-להים בא בגבולו של האדם, מגלה את הברכה הקיימת בחייו ואת האינסוף המשוקע בהם. במקד הפרשייה - האדם המבורך המצוי במיטבו - כאשר הוא שומע בקול ה' א-להיו. מנגד - במצב בו הוא אינו שומע בקולו, הקללה באה בגבולו, אין רפואה לנפשו והוא מאבד את המצפן לחייו - ההולכים מעתה לאבדון.

צעד נוסף הלכנו בפרשתנו - בחוקותי, וזיהינו פער הנתון בין שני תהליכים: בין הצמיחה לבין הפורענות. הראשון - נשען על הקדש, על כוחו להרים את האדם, קומה ועוד קומה, לא על תהליכי הנפש

ביטויים נוספים לתופעה זו: לאחר ציונה של אי השמיעה, ממשיך הפסוק: "וְאִם בְּחִקְתִּי תִמְאָסוּ וְאִם אֶת מִשְׁפָּטִי תִגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי לְהִפְרֹכֶם אֶת בְּרִיתִי" (ט"ו) - שלוש עמדות נפשיות מתוארות כאן: ביחס לחוקות - מאיסה, ביחס למשפט - תגעל נפשכם, וביחס לברית - הפרת ברית, המגלמת בגידה. שוב מתמקד הכתוב בתנועת הנפש האנושית, ובכך מצביע על תופעה: בהעדר הפעולות הא-להיות נוצר חלל, וכתוצאה מכך, נפש האדם עשויה לומר את דברה. בשונה ממצוות ספר דברים, שברובן הטעם קשור למעגלי החברה, ומשום כך הן טבעיות יותר ומתיישבות על הלב, המצוות בספר ויקרא, הן 'חוקות ה' ומצוותיו' - אינן מובנות מאליהן. כעת התנתק האדם מחוקות ה' וממצוות אלו, והוא עשוי למצוא את נפשו כמי שמואסת בהן, גועלת ומפירה את הברית.

ביטוי נוסף - במבנה הפרשייה (ג'-י"ג). כבר הצבענו על המבנה הפותח בקיום הפיזי, דרך הביטחון והשלווה, דרך ההעצמה בפרייה ובריבוי, ועד נוכחות השוכן בתוכם. במבנה זה התנועה היא מן החול המוחשי ועד הקדש המופשט. התהליך - פותח ברווחה גשמית, מטפס שלב ועוד שלב, ולבסוף נבנית הקומה הרוחנית - בנוכחות השוכן בתוכם. והנה, בתיאור תהליך הדרדרור, התנועה היא אחרת: שלב ועוד שלב של נפילה, כשהפעם הסדר הוא - מן הפנים אל החוץ. תהליך נפשי ורוחני שתחילתו בבהלת הנפש, פירוק 'גאון עוזכם' - העוץ, ובצעד ועוד צעד מתפרק האדם והעם מתוכו, עד שלבסוף קורס ומתפרק הבניין כולו⁹. נסקור את השלבים:

בשלב ראשון: יפקד ה' עליכם בהלה, ומחלות שיפגעו בנפשכם. פועלכם יהיה לשווא - זרעתם ואויבכם יאכלו, נגיפה לפניהם ועד - "ונסתם ואין רודף" (י"ד-י"ז). כל אלו הם ביטוי לחולשת החיים. אחיזה במצוות ה' מקפלת בתוכה הישענות על מקום יציב, א-להי, שלם, וכאשר אתם מואסים בעמדה זו - חולשת החיים אופפת אתכם.

בשלב שני: "... וְשִׁבַרְתִּי אֶת גְּאוֹן עַזְכֶם וְנָתַתִּי אֶת שְׁמֵיכֶם כַּפְרָן לְאֶת אֲרֻצְכֶם כַּנְחֹשֶׁה: וְתֵם לְרִיק פִּתְחֶם וְלֹא תִתֵּן אֲרֻצְכֶם אֶת יְבוּלָה וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פְּרִי" (י"ח-כ) - התוצאות כעת: שבירת גאון עזכם - השלד המעמיד את הקיום שלכם. ועוד: השמים והארץ לא ירעיפו עליכם חיים. 'ותם לריק כוחכם' - איבוד של כוח החיים, הארץ מפסיקה לתת את יבולה, וגם העץ לא ייתן פרי.

בשלב שלישי: "... וְהִשְׁלַחְתִּי בְכֶם אֶת חֵית הַשָּׂדֶה וְשָׁקְלָה אֶתְכֶם וְהִקְרִיתָה אֶת בְּהֵמַתְכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשְׂמוּ דְרָכֵיכֶם" (כ"א-כ"ב) - בניגוד לחולשת החיים בשני השלבים הראשונים, כעת משלח ה' בהם את חית השדה, והיא משכלת - הורגת ומשאירה שכול, מוות ושוממות בדרכים.

בשלב רביעי: "... וְהִבַּאתִי עָלֵיכֶם חֲרָב נִקְמַת נֶקֶם בְּרִית וְנִאֲסַפְתֶּם אֶל עֲרִיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דָבָר בְּתוֹכְכֶם וְנִמְתָּם בְּיַד אוֹיֵב: בְּשִׁבַרְתִּי לָכֶם מִשָּׂה לָחֶם וְאָפּוּ עֲשָׂר נָשִׁים לְחֶמְקֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהִשְׁבִּיבוּ לְחֶמְקֶם

⁹ הפער בין שני התיאורים קיים כבר במציאות. תהליך של בנייה - נפתח בצעדים פיזיים, אט אט הוא הופך להיות מורכב יותר, ולבסוף הוא מגיע אל הקומה הרוחנית. תהליכי פירוק מתחילים מבפנים, הפנימיות מתפרקת, אט אט מתרחבים הסדקים עד להתרסקות הכוללת.

א-להית, עליה נבנים קומות ובניינים, בנפילתה הם יפלו, ובתפארתה יתפארו.

האנושית. ומנגד - בהעדר השמיעה בקול ה', הציר עליו נסובים האירועים - טבע נפשו של האדם. תהליך של דרדור הנפתח בבהלה, במנוסה ואין רודף, גאון עוזכם המתפוגג, כוחכם התם, ועד להתפרקות מערכת החיים בה אתם נתונים.

תהליך 'טבעי' זה של היחלשות נשען על החיים, על התהליך המתחולל בהם, והוא שב ומעיד על עובדת יסוד הנוכחת לאורך ספר ויקרא כולו: בפתחו של ספר זה מזמין א-להים את משה אל אוהל מועד, והוא שומע דברים הנשמעים מ'שם' ממרום הקדש, מנקודת מבטו של א-להים, אליה נקרא משה. ניתן היה לחשוב על מבט א-להי הלוקח את האדם למקום 'אחר', נשען על מערכת חוקים 'אחרת', והוא אינו קשור גם אינו מתכתב עם טבעו של העולם. והנה שוב ושוב¹⁰, מזמן הכתוב אל נקודות תצפית המצביעות על כך,

שאין תשתית אחרת. התשתית האנושית היא בריאה

¹⁰ דוגמאות: בעיונו לפרשת צו הצבענו על כך שפרשיית הקרבנות הראשונה מנוסחת כתיאור מציאות: 'אדם כי יקריב', וכלל הציוויים הא-להים בפרשת ויקרא מוקרנים מעמדה טבעית זו. בשלב שני באה 'תורת הקרבנות' שבפרשת צו, ומגלמת ממד א-להי נוסף הקיים בעבודת הקרבנות; בעיונו לפרשת שמייני זיהינו תהליך - מבין חנוכות המזבח השונות במהלך ההיסטוריה, החותר לצמצומה של מידת ההתבטלות ולצמצומו של ה'על טבעי' (בחנוכת המשכן המזבח מודגש, במקדש שלמה ובמקדש עזרא - פחות, ובימי החשמונאים אין אש הבאה אל המזבח, (המבטא התבטלות) והאות מן השמים היא באור המנורה (המבטא את החכמה). (ראה שם בפרק 'מדרג בין החנוכות'); בפרשת תזריע זיהינו את שבעת הימים בהם נתון וולד תחת אמו, משויך אל מערכת החיים הטבעית. מן היום השמיני הוא נראה לגבוה - למילה, ובהשוואה - שור או כשב או עז הנתון תחת אמו שבעת ימים, ומן היום השמיני ירצה לקרבן לה' (ויקרא כ"ב, כ"ו-כ"ז); בפרשת אחרי מות זיהינו שני תהליכים המתקיימים במקביל - הכהן הגדול הנכנס לפני ולפנים, ובמקביל - כלל העם הנטהרים לפני ה'. העמדה של 'לפני ה' - המתארת עמדה פנימית הייתה נוכחת בעם דווקא, ופחות בתוככי הקדש והמקדש; בפרשת המועדות באמור - זיהינו תהליך התפתחותי המתקיים מבין שני מועדים - חג המצות וחג הסוכות. המועדים משויכים לה', יחד עם זאת התרחשות משמעותית ביותר מתחוללת בנפש היחיד והעם, תוך צעידה מן החודש הראשון ועד החודש השביעי; בעיונו לפרשת בהר עמדנו על הפער הקיים בין שדה אחוזה ובתי החצרים לבין בית מושב עיר חומה. בראשונים - חל העיקרון הרוחני: 'כי לי כל הארץ', ו'גרים ותושבים אתם עמדי', באחרון - יפה כוחו של בעלי הבית למוכרו לצמיתות. טענתנו הייתה שלצד הקביעה הא-להית ביחס להמשכיות הנחלות, ישנו ערך נוסף - לקיום החברה האנושית ולהתחדשות שבתוכה. ערך זה מקבל ביטוי בעיר מוקפת חומה, מכיוון שבה קיימת קהילה, 'קיום קולקטיבי' ועד ל'מחנה ישראל'. אדם זה אינו 'גר' או 'תושב' בארץ, וכוחו רב לו למכור בית לצמיתות, ולקבוע בכך את מעמדה ואת אופייה של החברה.